

היבטים דתיים, תרבותיים ורטוריים באסטרטגיה הפלשתינית

מרדכי ניסן

לא פחות מאשר מילוי התחייבותו של יאסר ערפאת לראש-הממשלה רבין מיום 9 בספטמבר 1993. לפיכך, הקמתה בעתיד של מדינה פלשתינית במלוא מובן המילה לא תסכן את ישראל, כך אומרים, והיא תתקיים בשלום לצדה.

פרשנות זו של האסטרטגיה הפלשתינית הנוכחית מניחה מראש כי להחלטות פוליטיות ולדיפלומטיה האזורית יש תוקף בפני עצמן, כמנגנון ליישוב הסכסוך הישראלי-פלשתיני ולעשיית שלום. היא גם בנויה על ההנחה שאכן חל שינוי מהותי בחשיבה הפוליטית של "הארגון לשחרור פלשתיין", למרות העובדה הבולטת לעין ששמו של הארגון, כשלעצמו, מציג מטרה ברורה ומוחלטת העומדת בסתירה לשינוי, כביכול, במדיניותו.

נוכח הדברים האלה, עלינו להגיע למסקנה שהרעיון בדבר יעדים קבועים ונחרצים, ערכים שאינם משתנים ודפוסי מחשבה נוקשים סותר את האמונה המודרנית, הנאורה בחירות, בהיגיון אנושי ובפתיחות אינטלקטואלית, ונדחה על ידה.

העיון שלנו במעשי הפלשתינים ובשינוי הפוליטי שחל אצלם, כביכול, ונתקבל בתרועות, מבוסס על ביקורתיות "אנטי-מודרנית", שתבחן את השיח האיסלאמי והערבי כפי שהוא עטוף במטא-לשון של מסורת תרבותית שלא הוכתמה בהנחות מוקדמות ובדעות קדומות של תקופת ההשכלה. אין ספק שהלך-רוח קוראני הפושט צורה ולובש צורה, ואופי ערבי מחמיר, משמרים את העבר ומונעים שינוי. הקטיגוריות החברתיות הרלוונטיות והמוסדות ההיסטוריים כוללים את הקהילה הדתית המוסלמית ואת ציוויי המנהיגות, את הזיקה השבטית ואת רשימות היוחסין, המשדרים את הידע המוסמך והמאושר ואת דרכי הפעולה המקובלות.

אש"ף, שתורבת על-ידי סביבתו הטבעית ומתקיים

פי הפירוש הבינלאומי, המקובל למאבקם של הפלשתינים נגד ישראל, אש"ף זנח את אסטרטגיית "סכום אפס" והשלים עם קיומה של המדינה היהודית. מקובל לחשוב שמאז האמנה הפלשתינית משנת 1964, שקראה ל"שחרור פלשתיין", והחלטה מ-1974 שבחרה ב"תכנית השלבים", הגביל אש"ף את יעדיו – באירצון אמנם, אך בעקביות – והכיר בריבו הציוני. הסברה היא שזוהי משמעותה של "הכרזת העצמאות" הפלשתינית מ-1988, המזכירה את החלטה 181 של העצרת הכללית של האו"ם (משנת 1947), שקראה לחלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות – ערבית ויהודית; וכך גם משמעותה של המערכה הנרחבת שמנהל אש"ף בקריאה לפתרון הסכסוך על-ידי הקמת שתי מדינות, ולא לקרוא להקמת "מדינה דמוקרטית אחת בפלשתיין". שיאה של מגמה מדינית זו של הפלשתינים היתה החתימה על הסכם אוסלו ב-1993, שבו התחייב אש"ף ל"דו-קיום בשלום" עם ישראל ולהכיר "בלגיטימיות שלה ובזכויותיה הפוליטיות".

זוהי בקצרה תמציתה של "אסטרטגיית השלום הפלשתינית", הכרוכה בויתור על שני-שלישים מהמולדת, ובהשלמה עם קיומה של מדינה יהודית בתוכה.¹ הביטול של האמנה הפלשתינית בעזה, בדצמבר 1998, או לפחות של הסעיפים הסותרים את מדיניות השלום כלפי ישראל, נחשב למהלך הפומבי האחרון של הפלשתינים בכיוון ההתפייסות,

¹ ד"ר מרדכי ניסן מרצה במחלקה ללימודי המזרח התיכון בבית-הספר הבינלאומי ע"ש רוטברג באוניברסיטה העברית בירושלים. בין ספריו: *Minorities in the Middle East: A History of Struggle and Self-Expression* (1991); *Toward A New Israel: The Jewish State and the Arab Question* (1992); *Identity and Civilization: Essays on Judaism, Christianity and Islam* (1999). מ"נ פרסם גם בחבורות קודמות של **נתיב**.

Muhammad Muslih,¹ "Towards Coexistence: An Analysis of the Resolutions of the Palestine National Council," *Journal of Palestine Studies*, XIX, 4, Summer 1990, pp. 3-29.

Francesco Gabrieli,² *Muhammad and the Conquests of Islam* (New York: McGraw-Hill, 1968) pp. 68-69; also, Patricia Crone and Michael Cook, *Hagarism: The Making of the Islamic World* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), p. 4, על הקשר בין האיסלאם למלחמה.

*The Islamic Law of Nation:*³ *Shaybani's Siyar*, translation and introduction by Majid Khadduri (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1966), pp. 15-17.

הטבח ההמוני של יהודי חי"בר ידוע היטב. הקשר בין ההסכם עם בני מדינה בחודיבייה לטבח יהודי חי"בר לאחר מכן, נותח בספרו של Michael Lecker, *The Banu Sulaym: A Contribution to the Study of Early Islam* (Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem, 1989), ch. 6, esp. p. 126.

פרשת הפרה, נ"ח, תרגום י"י ריבלין (תל-אביב: הוצ' דביר, תשמ"ז) (המערכת).

ריצ'רד ברטון, הנוסע הבריטי במחצית המאה התשע-עשרה, תיאור את הטקסים בהר ערפאת, כפי שראה אותם, בספרו *Personal Narrative of a Pilgrimage to Al-Madinah and Meccah* (New York: Dover, 1964), orig. 1893, Vol. 2, ch. XXIX, pp. 192-201.

כמאל מנצור עושה שימוש מפורש במונח "אל-יאהוד אל-ערב", השולל את הרעיון של עם יהודי שלם ונבדל, במאמר ב-*Majallat al-Dirassat al-Filistiniyah* [Arabic], 14, Spring 1993, p. 40.

ראה את המחקר ואת התייעוד המקיף בספרה של בת יאור, *The Dhimmi: Jews and Christians under Islam* (London: Associated University Presses, 1995).

בתוכה, הוא מעשה ידי יוצריו התרבותיים ובבואתם בזמנים המודרניים. הימצאותו בזמן המודרני, אך לא במודרניות, מהווה קרש-קפיצה לניתוח זה, השואב חיזוק מהבנת הקושי העצום, ואולי חוסר האפשרות, של אש"ף לבטל אי-פעם את האמנה שלו באמת ובתמים, למרות ביטולה החגיגי ב**ניכול** בעזה בסוף 1998. מכיוון ש"האמת" אינה תוצר של היגיון וחירות, אלא דוגמה מקודשת, מעבר לזכותו או לחירותו של אדם כלשהו לשנותה, **מפני שהוא רק חוליה חיה בשרשרת של רצף בל-יינתק של ידע מוסמך.**

איסלאם, ערפאת והג'יהאד הפלשטיני

האיסלאם הוא דת מונותאיסטית שהוצגה בתחילת המאה השביעית לספירה על-ידי הנביא המוסלמי מוחמד, והתרכזו בעיר הקדושה מכה. המסר שלה היה אוניברסלי ומחייב, הטקטיקות שלה – תככים ומלחמה, יעדיה – ציוויליזציה וכיבוש. מוחמד הפר את חוזה חודיבייה עם בני שבט קורייש לאחר שהתחזק מבחינה צבאית ועלה בידו לנהל מלחמה נוספת, ולוחמיו המוסלמים יצאו לפשיטות אפילו בחודש הקדוש.² אבני הבניין של עמדות האיסלאם כלפי העולם הם התחרות, כללי השלטון וההיררכיה – ולא שיוויוניות ושיתוף-פעולה. זוהי גישה מרכזית בדוקטרינת הג'יהאד: מלחמה שמטרתה להפוך את "דאר אל-ח'ירב" ("בית המלחמה"), או "אזור המלחמה" (בכופרים) ל"דאר אל-איסלאם" ("בית האיסלאם"). המלחמה תמשיך להתנהל עד שהראשון יהפוך לאחרון, עד שהאמת תחסל את מה שאינו אמתית, עד שהצדק יגבר על העוול, ועד שהאיסלאם ימשול בכיפה וישכין שלום בכל העולם.³

עמדת הקוראן כלפי היהודים מפורשת וברורה, והיא שלילית בעיקרה. היהודים, שלא קיבלו את נבואותיו של מוחמד, הוגדרו כאויבי האיסלאם והתגלותו. הפסוק "...וייוסרו בשפל ועוני ויעלו עליהם אף אלוהים" הוא ההצהרה התיאולוגית וההיסטורית החד-משמעית המגדירה את העוינות המוסלמית כלפי העם היהודי. מוחמד עצמו, בטיפולו האלים ביהודי ערב בסביבת מדינה, ובמיוחד בחי"בר, לא השאיר ספק שהאיסלאם יקום על חורבות היהדות, ואולי אחרי היעלמה.⁴

יאסר ערפאת הוא בעל זהות אישית מוסלמית עמוקה ובעל מודעות איסלאמית. אביו היה חבר פעיל בארגון "האחים המוסלמים", והמופתי הירושלמי לשעבר, חגי אמין אל-ח'וסייני המיליטנטי, היה בן משפחה מצד אימו. השם שנבחר בסוף שנות החמישים לתנועה הפלשטינית החדשה והקיצונית של ערפאת היה "פתי"ח", שמשמעו "מלחמה למען האיסלאם". שמו המחתרתי של ערפאת הוא "אבו עמאר"; כך הוא נקרא וכך מתייחסים אליו עד היום הפלשטינים וערבים אחרים. השם לקוח מתקופת ההתגבשות בהיסטוריה של האיסלאם. אחד מחסידיו הראשונים והמסורים ביותר של מוחמד היה עמאר בן יאסר, וערפאת החליט לאמץ לעצמו את השם יאסר כשמו פרטי, ולא פחות מאשר "אבו עמאר" ככינוי, וכך לקשור את המהפכה הפלשטינית לשרשי האיסלאם.

הדרשה שנשא מוחמד השעלה לרגל למכה, ערב יוהו

בשנת 632, נאמרה על הר ערפאת, ליד מכה. "דרשת ערפאת" מסמלת מאז את הקשר הסמלי בין ערפאת לאיסלאם, כשם שראש אש"ף דורש במשך עשרות שנים על הזכויות הלאומיות של הפלשטינים ועל עולות הציונות.⁵

עמוד התווך בחזון המדיני האיסלאמי של ערפאת הוא הכנעתם של יהודי ישראל והורדתם למעמד של "יהודי ערבי" ("אל-יאהוד אל-ערבי"), על מנת להעניק להם מעמד של דיימים (בני-חסות, במעמד של "נסבלים").⁶ ערפאת הציג את הקווים הכלליים של יעדו זה בנאומו לפני העצרת הכללית של האו"ם, בנובמבר 1974. אלא שהצגה כזאת מתעלמת מהתרחיש המובן מאליו, שבו ההתפתחויות שיובילו להקמתה של מדינת פלשתיין אחת ולחורבנה של מדינת ישראל, יהיו מלוות בבריתות ובמותם של יהודי ישראל, אם אכן "פלשתיין תשורר", בדיוק כשם שהתמונה האידילית של דו-קיום מוסלמי/לא מוסלמי מתעלמת מההיסטוריה הארוכה והמרה של השפלת היהודים והשמדתם תחת שלטון מוסלמי במרוקו, במצרים, בתימן, בעירק ובמדינות מוסלמיות אחרות.⁷

הגורמים הקבועים בהיסטוריה ובמחשבה הם הרפרטואר הפוליטי של יאסר ערפאת במלחמתו בעם היהודי ובישראל. בנאומו המפורסם במסגד ביהנסברג, במאי 1994, לא זו בלבד שראש אש"ף קרא ל"ג'יהאד על ירושלים", אלא הזכיר במפורש, בהקשר זה, את חוזה חודיבייה. העובדה שמוחמד הפר את החוזה ההוא מהווה הוכחה חותכת, בעיני האיסלאם, ותקדים משכנע ביותר לכוונה דומה מצד ערפאת לא לכבד את הסכם אוסלו. שפת הקוד ההיסטורית שבה משתמש ערפאת אינה נעלמת משום קהל מאזינים מוסלמי יודע דבר.

דוגמה נוספת לשיח המוסלמי הפלשטיני כלפי היהודים היא הטבח בחי"בר בשנת 628, והשימוש בו כפזמון חוזר רב-עצמה בשנות האינתיפאדה, מ-1987 עד 1992. הפזמון הערבי לגלג על היהודים במשפט: "חי"בר חי"בר אל-יאהוד, ג'יש מוחמד סוף יאעוד" ("חי"בר, חי"בר, הוי יהודים, צבאו של מוחמד שוב ישוב").⁸ הפזמון הזה ביטא את הממד הדתי המוסלמי בסכסוך היהודי-מוסלמי, כשם שביטאו אותו עצם קיומם, כינוייהם והאידיאולוגיה של שני הארגונים האיסלאמיים הפלשטיניים המרכזיים: הג'יהאד האיסלאמי והחמאס ("תנועת ההתנגדות האיסלאמית"). האמנה של החמאס, מאוגוסט 1988, סיכמה את הדוקטרינה של הארגון כדלקמן: "אללה הוא המטרה, הנביא הוא הדוגמה, הקוראן הוא החוקה, הג'יהאד הוא הדרך, והמוות למען אללה הוא הנשגב שבשאיפותיו" (סעיף 8).

נוכח כל הדברים האלה, ברי כשמש שמלחמת האיסלאם נגד ישראל לא היתה, כפי שמניחים, סיבה לקרע אידיאולוגי בין המרכיבים הדתיים והחילוניים בקהילה הפוליטית הפלשטינית, מאחר שערפאת ואש"ף מעוגנים במהותה ובסמליה של האמונה המסורתית לא פחות מאחיהם המאמינים הבוטים והגלויים יותר. מיד לאחר שיבתו עטורת הניצחון של חימוייני לטהרן, ב-2 בפברואר 1979, שהיתה גולת הכותרת של המהפכה האיסלאמית; ובישרה את הקמתה של רפובליקה איסלאמית, הגיע ערפאת לאיין והכריז: "נילחם ביחד, כאומה מוסלמית אחת". האיסלאם הוצג כדבק מליכד ויפחרון להצלחה – בפלשתיין

תרבות ופוליטיקה במערכה הפלשתינית

המכלול התרבותי מקיף רעיונות ועמדות, מנהגים עממיים ודרכי פעולה, והוא התבנית והמהות הטבעית של עם או חברה מסוימים. תרבות היא דבר טבעי ולכיד, והיא מלכדת את חבריה בעולם משותף של משמעויות והתנהגות. המגמות השונות והמרובות של התרבות, כשהן ביחד, מהוות קוד לתקשורת בין "האנשים שבפנים", "יודעי הדבר". האנשים שבחוץ יכולים להבין או לקבל קוד תרבותי זה רק בקושי.

אתוס הכנסת האורחים של הבדואים, שנועד מתוך סביבה פורעת חוק, משאבים דלים וקשיי חיים של נוודים, הוא מאפיין ערבי חיובי המקל על החיים, שבני המערב שמחו לפגוש בו, הן במדבר והן בסביבה עירונית. אבל סנט גיון פילבי, ששמו הולך לפניו במדבריות ערב, ושנודע באהדתו הרבה לבדואים ובידידותו עם המשטר הסעודי, ולא פחות בזכות התאסלמותו, סיפר כי הבדואים ירו בו פעם מפני שלא נכנס למאהל שלהם כדי ליהנות מהכנסת האורחים שלהם.⁹

מנהגי הכזב והתככים הערמומיים, והשימוש בתחבולות, הם תכונה ידועה לשמצה בהתנהגות הערבים, גם אם הם יצירתיים וססגוניים. אבל כלל לא עלה על דעתו של איז'ק קינגלייק, שערך מסעות במזרח בשנים 1843-45, שהשומרים הבדואים שליוו את חבורתו במדבר סיני ישקרו לפתע בנוגע לתנאי ההסכם ביניהם. המתורגמן המקומי שלו הבהיר לו שעוז הנפש והערמומיות של הבדואים מנצלים לרעה את תמימותו ואת רכות האופי הטבעית שלו.¹⁰ רק לאחר מכן החל קינגלייק לפענח את קוד התרבות הערבי.

אך דומה שאירופים אחרים, בעלי עין בוחנת יותר, השתכנעו ביתר קלות שבמזרח הערבי "אמת היא מושג לא מוכר", כמו שהתברר לדיפלומט הבריטי ג'ון ברקר בתחילת המאה התשע-עשרה.¹¹ פ"ג בלדנספרגר, שביקר במדבר יהודה בסוף המאה התשע-עשרה, הציע ניסוח מעודן יותר לכובנות המילולית של תושבי המקום: "אנשים אלה לא יכנו את עצמם שקרנים, אלא כאנשים המציגים עובדות בצורה שתשרת את מטרותיהם".¹²

המקרים של כזב שנון על-ידי הסתרת הכוונה האמיתית, והסיפורים עליהם, רבים מספור, והם סובבים כאגדות בהיסטוריה הערבית והמוסלמית. החילוף מועאוייה לבית אומיה, בסוריה של המאה השביעית, תכנן תחבולה מתוחכמת וערוכה להפליא כדי להפיל במלכות קרבן ביזנטי שלא חשד בדבר;¹³ איוב, אביו של צלאח אדין, הלוחם הקדוש של האיסלאם, העמיד פנים בשנת 1173 שהוא נכנע לנור אדין בן זוגי, שליט דמשק;¹⁴ והשולטן התורכי מהמט השני התכונן למערכה נגד ביזנטיון ב-1453 על-ידי כריתת בריתות עם ונציה, הונגריה, ולכיה ובוסניה, או, כפי שכתב ההיסטוריון אדוארד גיבון: "שלוש על דל שפתיו, ומלחמה בלבו";¹⁵ אל-ג'יבארי המצרי, כותב הרשומות, תיאר את התחבולה המושלמת, כאשר אדם "רוצח את קרבנו ואחר כך משתתף בהלווייתו".¹⁶

אסטרטגיית ההצלחה של הפלשתינים השתמשה במינוחים העולים בקנה אחד עם ציפיות המערב ותואמים את הנורמות המוסריות והפוליטיות הנהוגות

בו. ההטפה להקמת "מדינה דמוקרטית אחת בפלשתיין", בשנות השבעים, רימוזה על ניהול שיגרושיח לפירוקה של ישראל שלא יהיה כרוך בהשמדתם.¹⁷ התביעה ל"הגדרה עצמית" נשמעת לגיטימית וסבירה, אם כי היא "זהה להשמדת ישראל", כפי שציין ב-1978 סמי אל-עטארי, מזכיר הוועד המרכזי של אש"ף.¹⁸ התביעה ל"שיבת הפליטים" מעוגנת בהחלטות האו"ם, אבל גם היא נועדה לסרס את מדינת היהודים ולפורר אותה, על-ידי שיטפון של מאות אלפי פלשתינים שישבו ארצה. ב-1993, כאשר יאסר ערפאת עשה שלום עם ישראל, ועם זאת תבע בקול "הגדרה עצמית" לפלשתינים ואת "זכות השיבה", הוא שיחק את תפקיד הרוצח באמרת הכנף של אל-ג'יבארי.

בכל הזדמנות, ובכל טקס חתימה בווינגטון, הכריז ערפאת על מחויבותם של הפלשתינים לשלום, בהתאם לאסטרטגיית השלום שאימץ אש"ף. ב-13 בספטמבר 1993 הכריז ערפאת בבית הלבן כי "הקרב על השלום הוא הקשה ביותר בחיינו". אולם שפת הגיהאד נשארה, כמו תמיד, העדשה הרוחנית שדרכה יש להתבונן בחזונו. כך היה, למשל, כשהכריז באוזני הפלשתינים בביירות, ב-1970, כי "עלינו לנהל מלחמת גיהאד נגד האויב הציוני", וכך המשיך לשדר את מסר המלחמה הזה במשך כל השנים, גם אחרי 1993. בעצרת שנערכה בעזה בנובמבר 1994 אמר ערפאת כי "העם שלנו ימשיך בגיהאד שלו". בנאומו לפני עצרת המונים בחברון, בפברואר 1995, הכריז: "העם שלנו הוא עם של קרבנות, של מאבק ושל גיהאד". בנאומו באספה שהתקיימה באוקטובר 1996 במחנה הפליטים דהיישה, ליד בית-לחם, הכריז ערפאת כי "אנו מכירים רק מילה אחת: גיהאד, גיהאד, גיהאד".¹⁹

המערב וישראל חיו בעולם של שיכרוך-חושיש בעוד הפלשתינים מלהטטים בכישרון בשפת המלחמה והשלום, פיהם פולט מחויבויות מילוליות וידיהם מפירות אותן. למן ההסכם הראשון באוסלו ועד הסכם ויי, סירבו אש"ף והרשות הפלשתינית בעקביות לצמצם את הכוח המשטירי למספר שנקבע, לפרוק את ארגוני הטרור מנשקם, להסגיר מרצחים לישראל ולחדול מתעמולה אנטי-ישראלית ומהסתה לאלמות. הטקטיקה של ערפאת, על-פי הקוד התרבותי שלו, תואמת את דיוקן האישי "הפהלאוויית" של האדם הפיקח ששרטט ד"ר חמיד עמאר, לאמור: לשדר "יכונות להביע הסכמה מן הפה ולחוץ, וידידותיות בת-חלוף, במטרה להסתיר את המצב ואת הרגשות האמיתיים".²⁰

אסטרטגיית המלחמה והשלום אפשרה לערפאת לדבר שלום ולהיכון למלחמה, בעוד שותפו הישראלי מציע שטחים ורובים בחתירתו לפיוס ולביטחון. ניסוי אוטופי זה מצליח לזכות בוותרים ומרדים את היריב בעזרת חלום של שלום.²¹

ריצ'רד ברטון חד-העין, שסייר במזרח התיכון לפני מאה ומחצית המאה שנים, סיפר על האמרה הערבית הבאה: "הסתר את עקרונותיך, הסתר את אוצרותיך, והסתר את מסעותיך".²² ברטון נקט זהירות, ובמסעותיו בארצות האיסלאם גדושות התככים והבוגדות לא גילה לאן פניו מועדות. ערפאת העדיף להסתיר את עקרונותיו בעודו נע לעבר שחרור פלשתיין.

הסתערוּתם של הפלשתינים על ישראל טומנת בחובה את התכונות הבדואיות, למודות המסורת, של כוח סבל (צאבר)

⁸ אביבה שאבי ורוני שקד, חמאס: מאמונה באללה לדרך הטרור (ירושלים, כתר, 1994), עמ' 103.

⁹ H. St. John Philby, *Forty Years in the Wilderness* (London: Robert Hale, 1957), p. 52.

¹⁰ A. W. Kinglake, *Eothen, or Traces of Travel Brought Home from the East*, ed. B. J. Hayes (London: W. B. Clive, 1844), pp. 142-43.

¹¹ Edward B. B. Barker, ed., *Syria and Egypt Under the Last Five Sultans of Turkey* (New York: Arno Press, 1973), orig. 1876, p. 35.

¹² P. J. Baldensperger, "Morals of the Fellahin," *Palestine Exploration Fund*, Quarterly Statement, London, 1897, p. 123.

¹³ Mas'udi, *The Meadows of Gold: The 'Abbasids*, tr. and ed. by Paul Lunde and Caroline Stone (London & New York: Kegan Paul International, 1989), pp. 320-24.

¹⁴ Ain Maalouf, *The Crusades Through Arab Eyes*, (London: Al Saqi Books, 1984), pp. 173-74.

¹⁵ J.F.C. Fuller, מצוטט אצל *A Military History of the Western World* (New York: Da Capo, 1987), p. 507.

¹⁶ *Al-Jabarti's Chronicle of the First Seven Months of the French Occupation of Egypt, 15 June-December 1798*, ed. and tr. by S. Morell (Leiden: E.J. Brill, 1975), p. 88.

¹⁷ Gil Carl AlRoy, *Behind the Middle East Conflict: The Real Impasse Between Arab and Jew* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1975), p. 128-29.

¹⁸ אל-קאבוס [ערבית], כויית, 7 במרס 1978.

¹⁹ הציטוטים מדברי ערפאת לקוחות מהעיתונות הפלשתינית והישראלית, ופורסמו על-ידי Morton A. Klein and Bertram Korn

רעיונות אלה ביטאו מתח דיאלקטי בהיסטוריה, כמו במקרים של צרפת וברית-המועצות אחרי המהפכות שפרצו בהן, או במצרים אחרי המהפכה ב-1952.²⁸ במקרה של ישראל, היעד ההרצלאני והציוני של הקמת מדינה חסם כל דחף נוסף להמשך המהפכה במושגים של שטחים. אבל במקרה של הפלשתינים, כל הראיות מצביעות על מהפכה, דהיינו, שחרור כל פלשתינ, כיעד הסופי שיעבור כחוט השני דרך כל תקופת המעמד המדיני עד לניצחון המלא. התו הארגוני של אש"ף נושא עליו את הסיסמה המתאימה: "מהפכה עד לניצחון".

ניסיונו ההיסטורי של אש"ף כתנועת שחרור מהווה מודעות קיבוצית לניצחון מלא ולחיסול האויב או להבסתו המלאה. הפתיחה, ואחר כך אש"ף, שנולד כתנועה לשחרור לאומי של העולם השלישי, הזדהו עם מאבקו של ה-FLN האלג'ירי נגד הקולוניאליזם הצרפתי, עם מלחמתם של הווייטנמים נגד האימפריאליזם האמריקני ועם מאבקם של הדרום-אפריקנים נגד הגזענות הלבנה. ב-1990 נפגש ערפאת עם נלסון מנדלה בקהיר, והכריז: "אנחנו נמצאים באותה החפירה".²⁹

דומה שהמודל הווייטנמי, במיוחד, הוא שהנחה את דרכו האסטרטגית של אש"ף, מפני שהפלשתינים שאבו השראה לא רק מטקטיקות של מלחמת גרילה בדרום-מזרח אסיה, אלא גם מטקטיקה פוליטית של גמישות וחמקנות. אש"ף למד מהווייטנמים שחתימה על הסכמים, כמו הסכמי גינבה משנת 1954 והסכמי פריס מ-1973, רק תקל על ההתקדמות העיקשת אל הניצחון השלם, ולא תבלום אותה. לפיכך, הגישה של "מדינה זוטא", כעובר בראשית דרכו, החבויה בהסכם אוסלו מ-1993, תלכד את המרץ המהפכני הפלשתיני, ובה בעת תשתק את רוחה של ישראל ותשחק את כוח הרצון שלה. עשיית שלום, במהותה, אינה עניין של עיקרון אלא של נוחות מעשית. וכמו שדרום וייטנם וסייגון נפלו ב-1975, אחרי חתימת הסכמי פריס, כך יפלו גם ישראל וירושלים אחרי אוסלו 1993, על-פי אותו המודל המהפכני והפוליטי הערמומי לניצחון.³⁰

בנאומו לפני העצרת הכללית של האו"ם ב-1974, עשה ערפאת מחווה דרמטית, והחזיק בידו האחת ענף זית ובידו השנייה – את אקדחו של לוחם החירות. הוא סיכם את דבריו במילים: "השלום ייוולד בפלשתינ". בהטילו את אשמת הסכסוך לפתחה של ישראל, ובאיום להגיב באלימות אם ישראל לא תיכנע, או לא תאולץ להיכנע על-ידי הקהילה הבינלאומית (קרי: ארצות-הברית), הפגין ערפאת את מיומנותו בהצגת שאיפת מדנים כשהיא עטופה במראית-עין של רצון טוב.

הפלשתינים מעולם לא ויתרו, בעצם, על שאיפתם להגשים את מטרותיהם בכל אמצעי ובכל שיטה שיעמדו לרשותם. פיצל אל-חסייני, מנכבדי הפלשתינים והאחראי על "תיק ירושלים" מטעם הרשות הפלשתינית, רמז עוד ב-1989 שהם מעדיפים את אחדות פלשתינ על פני פתרון דו-מדיני, כפי שנהוג לתאר.³¹ נביל שעת, המונה על שיתוף-פעולה בינלאומי ברשות הפלשתינית, היה תקיף מאוד כשאמר ב-1992 כי "שום דבר שנחתום עליו עכשיו לא יפגע בזכותנו לשאת ולתת על זכות השיבה, או על זכויות פוליטיות מלאות להגדרה עצמית, או על זכותנו למדינה עצמאית".³² דרישות אלה יחדיו יביאו לסירוסה של המדינה היהודית.

ופשיטות תוך צחצוח חרבות (עיזיה), כשהטורו צד קרבנות אזרחיים ישראלים תמימים ורודף אותם באוטובוסים, בשוקים ובכבישים. במחקרים הסוציולוגיים, מאיבן חלדון ועד הנרי לאמנס, תואר הלוחם הערבי כלוחם הרפתקן וחצוף, יותר מאז אמיץ.²³ המתאבדים הפלשתיניים הוסיפו למלחמה בישראל ממד איסלאמי קנאי, ומאז החתימה על הסכם אוסלו רצחו כ-300 איש, כשגן-העדה ממתין לקדושים שהשמידו יהודים.

היום אפשר כבר לשנות את הסיסמה הפוליטית הנערצת, "טריטוריה תמורת שלום", שנחרתה בהחלטת מועצת הביטחון 242 מ-22 בנובמבר 1967, והיא לפתו של תהליך השלום בין ישראל לאש"ף: "טריטוריה תמורת טורו".

דו-משמעות ברטוריקה הפלשתינית

תרון שתי המדינות לבעיה הישראלית-פלשתינית משמש הצעה מדינית מסכמת ליישוב הסכסוך. מאז סוף שנות השמונים מטיפים לה אישים מרכזיים באש"ף, כמו אבו איאד, בסאם אבר-שריף, זיאד אבר-זיאד ויאסר ערפאת עצמו.²⁴ "תהליך השלום" שהחל באוסלו, כפי שהוא נתפס בחוגי אש"ף, יוביל להקמת מדינה פלשתינית, וישראל תאמין – כך כתב ב-1998 ממדוחו נופאל, חבר המלי"פ – שזהו הפתרון הסופי לסכסוך.²⁵ אך דא עקא, שאש"ף אינו רואה במדינה הפלשתינית את קץ הסכסוך, אלא רק שלב חיוני בהמשך המאבק נגד המדינה היהודית המגומדת והנובלת שתיוותר אחר כך.

במרכזה של הדו-משמעות הניסוחית של אש"ף טמונה עריכתה של הלשון ככלי מכליל, במסגרת תחומים תרבותיים מוגדרים, לגיבוש הלכידות ולצירת עולם מושגים משותף של "המשפחה" שבפנים, ושימוש מקביל ומנוגד בשפה שנועד אך ורק לאוונני קהל זר, המצוי מחוץ למסגרת הלגיטימית של הסולידריות הקבוצתית הפנימית.²⁶ כשערפאת ידבר מעל בימות בינלאומיות, הוא יזכיר את ישראל בשמה ויצביע על השלום כדרך ליישוב סכסוכים. אבל הרטוריקה של ערפאת ושל אמצעי התקשורת של הרשות הפלשתינית ושל דובריה שונה מן הקצה אל הקצה כשהיא פונה לקהל מאזינים פלשתיני. הטלוויזיה הפלשתינית תמשיך להשוות את הישראלים לצלבנים, שהובסו לבסוף על-ידי המוסלמים בימי הביניים, ותמשיך לכנות את ישראל "האויב הציוני".²⁷ מאז הקמתה של הרשות הפלשתינית על-ידי יאסר ערפאת, אמצעי התקשורת הפלשתינית, האלקטרונית והכתובה, גדושים בהשמצות חריפות של ישראל כמדינה גזענית, פשיסטית וכמו-נאצית. במובן זה, לשונו של סעיף 22 של האמנה הפלשתינית ממשך להתוות את מבנה העמדות כלפי ישראל בתקופת עשיית השלום.*

השימוש בכפל-לשון פוליטי הוא שיטה רטורית מקובלת במשטרים שיש להם סדר-יום מובהק של שליטה וכיבוש. הוא מהווה גם חלק מהופעתו התיאטרלית של ערפאת, המתהדר בכפייה על ראשו ובאקדח בחגורתו, ומקרין תדמית שרוקקה מלסמל את עושה השלום המתון שנעשה, כביכול.

במרכז האסטרטגיה הפלשתינית של רטוריקה ומדיניות דו-משמעיות ניצבים המונחים "מדינה" ו"מהפכה". שני

Jr., *Five Years of Palestinian Arab Violations of the Oslo Accords* [Sep. 13, 1993 - Sep. 13, 1998] (New York: Zionist Organization of America, 1998), pp. 29-30.

מתוך: Raphael Patai, *The Arab Mind* (New York: Charles Scribner's Sons, 1976), p. 107.

על האסטרטגיה של הנאצים באירופה בין שתי מלחמות-העולם, ראה את ספרו המעולה של Leopold Schwarzschild, *World in Trance*, (London: Hamish Hamilton, 1943).

ברטון, שם, כרך 1, עמ' 140.

Ibn Khaldun, *The Muqaddimah: An Introduction to History*, tr. Franz Rosenthal (Princeton University Press, 1967), vol. I, ch. II, pp. 302-03; and Henri Lammens, *Le Berceau de l'Islam*, 1er vol. (Rome: Pontifical Biblical Institute, 1994), pp. 108, 194-95, 249.

ראה את דבריו של אבר-שריף באל-קודס [ער-בית], ירושלים, 10 בד-צמבר 1998 [באינטרנט], וכן Ziad Abu Zayyad, "The Palestinian Right of Return: A Realistic Approach," *Palestine-Israel Journal*, 2, Spring 1994, pp. 74-78.

מאמרו של ממדוח' נופ' אל על המדינה הפלשתינית הופיע ב-Dirasat al-Filastiniyyat [Arabic], no. 36, 1998, pp. 3-16.

על הלשון במחקרים אנתרופולוגיים ואתנוגרפיים, ראה: Claude Levi-Strauss, *Anthropologie Structurale* (Paris: Plon, 1958), ch. II, pp. 37-91.

כתב הטלוויזיה הישראלי, נדב שרגאי, סקר את שידורי הטלוויזיה של הרשות הפלשתינית בקשר לישראל במאמר שפרסם בהארץ, 3.9.98.

היהו מנהיגים פלשתיניים שזרו לכל רוח כל שמץ של זהירות. נמסר כי ערפאת עצמו אמר ב-30 בינואר 1996 – בישיבה סגורה של דיפלומטים ערבים באירופה – כי המטרה היא לא פחות מאשר "לחסל את מדינת ישראל ולהקים מדינה פלשתינית טהורה"³³. מטרה זו תושג באמצעות החזרת הפליטים ולחמה פסיכולוגית שתביא לבריחה המונית של היהודים מישראל. מהפכה דמוגרפית מחרישת אוזניים תביא לגויעתה של ישראל.

ג'ורג' חבש, ראש "החזית העממית לשחרור פלשתיין" (PFLP), שהתנגד בגלוי להסכם אוסלו, לא הכחיש – למרות זאת – שיש להסכם יתרונות גדולים במאבק המתמשך. "אני תומך במדינה פלשתינית בשלב זה", אמר ב-1998, וזה מפני שהוא רוצה את כל פלשתיין. "את כולה!" הוסיף בהדגשה.³⁴ התמיכה בהקמתה של מדינה פלשתינית (זוטא) אינה ויתור מתון על חלקי פלשתיין שאינם כלולים בגבולותיה (קרי: ישראל). זו אינה כניעה של הפלשתינים, אלא אסטרטגיה פלשתינית שנועדה להשיג מה שאפשר להשיג עכשיו, ולדרוש את היתר אחר כך.

השאלה אם אש"ף/הרשות הפלשתינית/המל"פ ביטלו או תיקנו את האמנה הפלשתינית בעזה בדצמבר 1998, או לא, נשארה אמנם סוגיה פוליטית פתוחה, אבל החוקה של הפת"ח לא שונתה באותו החודש, ונשארה תקיפה בלשונה ובמטרותיה. עלינו לזכור שערפאת יסד את הפת"ח ב-1957, עם עמיתיו, ועמד בראש התנועה עוד לפני שנעשה ראש אש"ף. בסעיף 5 מ"עקרונות היסוד של פת"ח" נקבע כי "שחרור פלשתיין [ולא חלקים מפלשתיין] הוא חובה לאומית", ואילו בסעיף 8 נקבע כי "היקום הישראלי בפלשתיין הוא פלישה ציונית". המהפכה הלאומית הפלשתינית שאופת – כך נקבע בסעיף 12 של מטרות הפת"ח – "להשלים את שחרור פלשתיין ולעקור מן השורש את הישות הכלכלית, המדינית, הצבאית והתרבותית הציונית"³⁵.

חוקת פת"ח מבליטה את העובדה שבין שהמל"פ תיקנה את האמנה הפלשתינית ובין שלא, האסטרטגיה הפלשתינית של שימוש בטקטיקה רטורית של דו-משמעות דיסוננטית לסירוגין, חותרת לשחרורה של כל ארץ-ישראל, ושום דבר פחות מזה.

מחשבות לסיכום, ומהפכה מושגית

ביטוי "סמלי תרבות גבוהה ונמוכה" גרס ניטשה שעקרונות קבועים, שאינם עומדים לזיכרון, יוצרים תחושה קהילתית חזקה. הפרט כפוף לקבוצה, וכל הפרטים מסגלים לעצמם אופי מוצק. אבל יציבות זו, הוסיף ניטשה, מניבה טיפשות, מפני שהאפשרות של התחדשות רוחנית, של יצירתיות ושל שינוי, כושלת בעודה באבה אם אין אנשים נועזים שיציעו רעיונות חדשים וצורות התנהגות חדשות בחייה של החברה.

מחקר אתנוגרפי ותרבותי של הפלשתינים יוכל להפיץ אור על אופיים הלכיד וההרמוני במסגרת המבנים החברתיים והנורמות הפוליטיות שלהם. קהילה ערבית זו, על מנהיגותה הפטריארכלית השרירותית, על העדפת נישואי קרובים ועל אמונתה הדתית הממושמת, שומרת בקפדנות על זהותה ועל לכידותה. עולמם הרוחני של

הפלשתינים הוא למעשה מבנה אינטלקטואלי סגור, אבל הוא אינו מבוסס כל כך על מודעות לאומית מודרנית נוקשה ועל אחדות-דעים פוליטית, מכיוון שהשורשים העמוקים יותר של הסיפר הפלשתיני העממי ושל החוויה הפוליטית שלו טמונים באנתרופולוגיה יותר מאשר בלאומיות. קיצורו של דבר, האידיאולוגיה הפלשתינית היא ביטוי מודרני לקיבוציות "השבטית".

קיום שבטי מלאכותי מקבץ דת ותרבות, שפה ופוליטיקה, במכלול של אמונות וטקסים משותפים. השבט אטום לעולם החיצוני, וזהו חלק מאיכותו ומעצמתו הפרימיטיבית, ואין לו כל צורך רגשי או מעשי בעולם הזה. יתר על כן, קהילה פלשתינית אותנטית כזאת, שאינה ניתנת לשינוי, רואה בעולם החיצוני, במקרה זה – המערב המודרני, ובהתגלמותו הישראלית במזרח התיכון, כוח זר המאיים על ההרמוניה הפנימית ועל הלכידות של חיי הקהילה.

ביסודו של דבר, אש"ף הוא קהילה אתנוגרפית ותרבותית מסורתית הדוחה בהתנגדות קנאית את המערב ואת מטען ההשכלה הציוויליזציונית שלו, במטרה לשמור על זהות השבט ועל לכידותו. טרור, סחיטה ופונדמנטליזם תופסים מקום נכבד כאמצעי להרחקת "קץ ההיסטוריה" האוניברסלסטי מתחום המחיה של השבט.

העולם הערבי, בכללותו, מצוי במצב ממושך של חולי וחוסר-אונים. אליליו הפוליטיים כשלו – נאצר וצדאם חוסיין היו שני המועמדים העיקריים, והאידיאולוגיות המהוללות שלו קרסו, כמו הלאומיות הערבית והפונדמנטליזם האיסלאמי. ארצות ערב מלאות ברודנות ובמרירות. רק הפלשתינים וערפאת מהווים שביב של תקווה להתחדשות ולניצחון.

אבל ערפאת אינו רק מנהיג פוליטי או מהפכן גיבור, אלא גם המכשף של השבט והשאמאן שלו, בעטיפה אחת. הוא הגיע כדי לגרש את הרוע ואת החולי מפלשתיין, שמקורם בציונות ובישראל. בעזרת מלמולי כשפים כמו "ג'יהאד, ג'יהאד, ג'יהאד" הוא ישחרר את העולם מן הרוחות הקדמוניות המאיימות על שלמותו המבריאה של הקיום השבטי. ערפאת מציע לאנשיו הנדכאים את התנע (לייטמוטיב) הלגיטימי לפעולות טיהור טקסיות: לשרוף את דמותם של הישראלים, לירות ברובהם באוויר בלי חשך, ולהתעלל בגופותיהם של קרבנות יהודיים שזיהמו את המרחב הקדוש של פלשתיין. אלימות מטהרת משלימה את האמונה האיסלאמית שרצח היהודי הדיימי, בן החסות, שהופיע כישראלי שטני חמוש, לעולם לא יהיה בעיה מוסרית. ההבחנה בקו הדק המפריד אצל אש"ף בין פוליטיקה לכשפים אינה צריכה לעורר עניין פחות מן ההכרה בקו שהפריד בעבר בין פיזיקה למטפיזיקה, בין אסטרונומיה לאסטרוולוגיה ובין כימיה לאלכימיה. העיסוק וגילוי העניין בהיגיון ובמדע עדיין לא יצרו עולם מפוכח, כפי שמאמינים רבים במערב, ברוב תמימותם.

העולם הפלשתיני הלכיד ניצב בפני סכנה גדולה של התפוררות והרס. אבל ערפאת ניחן ביכולת קסמים להציל את השבט. חיי הרווקות המסתוריים שלו (בעבר ועד היום, עם או בלי סוהא) מרמזים על מחויבותו המוחלטת והקרבנות המוחלטת למען עמו. בעזרת המנטרה "מדינה פלשתינית שבירתה ירושלים" ינפח

* וזה לשונו של סעיף 22: "הציונות היא תנועה מדינית הקשורה קשר אורגני באימפריאליזם העולמי והיא עוינת לכל תנועות השחרור והקרי דום בעולם. היא תנועה גזענית קנאית בהוייתה; תוקפנית, התפשטותית-התיישבותית במטרותיה; היא פשיסטית-נאצית באמצעיה... (תרגום "הרכבי, ירושלים, 1970) (המערבת).

²⁸ ראה: Fouad Ajami, *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice Since 1967* (New York: Cambridge University Press, 1981), ch. 2.

²⁹ ג'יהאד מוסט, 22 במאי 1990.

³⁰ ראה את מאמרי: "The PLO and Vietnam: National Liberation Models for Palestinian Struggle," *Small Wars & Insurgences*, 4, 2, Autumn 1993, pp. 181-210.

³¹ ריאיון עם חוסיין ב-3 *Journal of Palestine Studies*, מס' 72, קיץ 1989, עמ' 12.

³² "Reflections on the Peace Process": ריאיון עם נביל שעת', *Journal of Palestine Studies*, XXII, 1, סתיו 1992, עמ' 73.

³³ צוטט ב-3 *Middle East Digest*, 3, 7, מרס 1996.

³⁴ ריאיון עם חבש ב-3 *Journal of Palestine Studies*, XXVIII, 1, סתיו 1998, עמ' 100.

³⁵ מתוך החוקה המקוונת של הפת"ח: http://www.fateh.org/e_public/constitution (דצמבר 1998).

ערפאת את המיתוס ככל שהמציאות תאפשר לו. אבל בסופו של דבר המיתוס יהפוך למציאות, או שהמציאות תהרוס את המיתוס.

שפתו של "תהליך השלום", בדרכה המיוחדת, היא הקוד הפוליטי לכפירה גוברת והולכת בכל מראית-עין של שלמותה הטריטוריאלית של ישראל, עד להתמוטטותה הסופית. השימוש במנטרה "תהליך השלום" ממזג בתוכו לחמה פסיכולוגית ולגיטימציה דיפלומטית, שהוא בעצם

היפוך לשוני מגוחך, מפני שהקריאה לשלום אינה אלא הכרזת מלחמה.

באיסלאם קיים המושג של "איג'אזה", שמשמעו הסמכות המוקנית לאיש דת להעביר את המסורת שקיבל אל הדור הבא. ערפאת קיבל רשות לבצע את המשימה הקדושה הזאת, וה"איג'אזה" שלו נועדה להבטיח ששום חידוש או שינוי לא יסיטו את הקהילה השבטית מדרכיה המקודשות ■